

вдумчивой проработке этой темы. В качестве примера приведем варианты стихотворения «Ожившая фреска». Одна из редакций носит название «Воскресенье», где победитель-герой, который в большинстве вариантов отождествляется с Георгием Победоносцем, здесь наделяется чертами Христа, который «снова в третий день воскреснет» [2, с. 554], совершив свой подвиг. Но Христос ратного подвига не совершал, его подвиг в другом. И в этом смысле, на наш взгляд, весьма недооцененной является поэма «Зарево», в которой речь не только о нравственной необходимости подвига, но и о нравственном воздействии совершенного подвига на дальнейшую жизнь героя-победителя и его духовное становление. Эта важнейшая мысль найдет развитие в поздних стихах Б. Пастернака в сборнике «Когда разгуляется» и наиболее ярко заявит о себе уже как жизненное и творческое кредо, позиция человека и художника на его жизненном пути: «праздность – проклятье / И счастья без подвига нет» [2, с. 87]. Акцент сместится с подвига, совершаемого в экстремальных условиях, на мирный подвиг, заключающийся в каждодневном нелегком труде. Именно труд есть наибольший подвиг жизни, это и есть то «слово... среди круговращения земного, / Рождений, скорбей и кончин» [2, с. 87], та самая «самоотдача», оставляющая «живой след» [2, с. 74] будущим поколениям: «Не потрясения и перевороты / Для новой жизни очищает путь, / А откровения, бури и щедроты, / Души воспламененной чьей-нибудь» [2, с. 125].

Книга «Когда разгуляется» в наибольшей степени философична, подводящая итог всему жизненному и творческому пути поэта. Одно из стихотворений последних лет, не вошедшее в книгу, символично завершает спираль пути поэта: «Здесь – путь был начат / К той цели, где теперь фонарь / В дали маячит. / И я по множеству примет / Свой дом узнаю» [2, с. 596].

Подытоживая, отметим, что специфика творческого осмысления Б. Пастернаком феномена пути выразилась через мотивную парадигму: преодоление границы – творческий путь – жизненный путь. Раскрытие философско-эстетического смысла, заложенного поэтом в категорию «путь», способствует более глубокому прочтению пастернаковского наследия.

Литература

1 Пастернак, Б. Л. Собрание сочинений: 5 т. / Б. Л. Пастернак. – Москва : Худож. лит., 1989. – Т. 1: Стихотворения и поэмы 1912–1931 / редкол.: А. Вознесенский, Д. Лихачев, Д. Мамлеев и др.; вступ. статья Д. Лихачева; сост. и коммент. Е. Пастернак и К. Поливанова. – 751 с.

2 Пастернак, Б. Л. Собрание сочинений: в 5 т. / Б. Л. Пастернак. – Москва : Худож. лит., 1989. – Т. 2: Стихотворения 1931–1959; переводы / редкол.: А. Вознесенский, Д. Лихачев, Д. Мамлеев и др.; вступ. статья Д. Лихачева; сост. и коммент. Е. Пастернак и К. Поливанова. – 703 с.

УДК 811.161.3'367.627:398.92

А. М. Андрэйкавец

МЕСЦА І РОЛЯ ЛІЧЭБНІКАЎ У ФРАЗЕАЛОГІІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

У артыкуле даводзіцца пра месца і ролю лічэбнікаў у складзе фразеалагічных адзінак беларускай літаратурнай мовы. Даецца пералік лічбавых кампанентаў, іх характарыстыка паводле будовы, суаднесенасці з разрадам, колькасці ў складзе аднаго

фразеалагізма. Вызначаюцца частотнасць ужывання лічбавых кампанентаў, крытэрыі адбору для складання вобразаў фразеалагізмаў, для выражэння культурнай інфармацыі, замацаванай за лічбамі-словамі.

Вывучэнне фразеалагічных адзінак у апошні час з'яўляецца важным у сувязі з новымі падыходамі да вывучэння мовы ўвогуле і да фразеалагічных адзінак у прыватнасці. Гэта стала відавочным з распрацоўкай новых метадаў вывучэння гэтых адзінак мовы, адным з якіх з'яўляецца лінгвакультуралагічны метада, паводле якога культурная інтэрпрэтацыя фразеалагічных адзінак спалучае моўную семантыку і культурную канатацыю, утвараючы фразеалагічнае, ці, паводле азначэння расійскага лінгвіста і культуролога М. Л. Каўшовай, «культурна-моўнае значэнне» [1, с. 69].

Аб'ектам нашай увагі абраны тыя, у складзе якіх скарыстаны лічбавы кампанент, паколькі паводле тэматычнай групойкі кампанентаў фразеалагізмаў даволі значную колькасць складаюць фразеалагізмы з кампанентам-лічэбнікам, а, як адзначае В. А. Ляшчынская, «толькі пэўныя тэматычныя групы становяцца, ці абіраюцца, кампанентамі фразеалагічных адзінак» [2, с. 25].

Нас уразіла, з аднаго боку, фразеўтваральная актыўнасць лічэбнікаў беларускай мовы, з другога боку, параўнальна невялікая колькасць слоў-лічэбнікаў як кампанентаў фразеалагічных адзінак. Вядома, што лічэбнікі як асобная частціна мовы, хоць і адносна новае ўтварэнне, але поўна і ўсебакова вывучаны, а як словы-кампаненты фразеалагізмаў уяўляюць вялікую цікавасць. Гэта абумоўлена тым, што ў складзе некалькіх сотняў фразеалагізмаў беларускай літаратурнай мовы налічваецца ўсяго амаль два дзясяткі лічэбнікаў-кампанентаў. Вядома, што «словы як складнікі фразеалагізмаў толькі фармальна суадносяцца з лексіка-граматычнымі адзінкамі мовы» [2, с. 26] і пры аналізе фразеалагізмаў «назіраецца страта кампанентамі фразеалагічных адзінак сваёй семантычнай самастойнасці» [2, с. 28]. Але ці так гэта адносна лічэбніковых кампанентаў, што выбраны з ліку адносна невялікай колькасці лікаў, ці толькі лік абазначаюць яны, для чаго скарыстаны, што яны нясуць, паколькі вядома, што свет лічбаў, з аднаго боку, бясконцы, з другога – абмежаваны наборам адзінак, а ў складзе фразеалагізмаў маецца яшчэ іх абмежаванне ці адбор.

У вялікай колькасці фразеалагізмаў беларускай літаратурнай мовы адзначаюцца розныя кампаненты-лічэбнікі, сярод якіх зафіксаваны: *адзін, першы, два, другі, тры, трэці, чатыры, чацвёрты, пяць, пяты, шосты, сем, сёмы, восьмы, дзевяты, дзесяць, дзясяты, дваццаць, трыццаць, сорак, сто, тысяча, нуль, паўтара* – усяго 24 словы.

Адны лічбавыя кампаненты надзвычай частотныя: больш сотні фразеалагізмаў з кампанентам *адзін / адна / адно / адны*, больш як па тры дзясяткі – з кампанентам *два, тры*. Іншыя лічбавыя кампаненты колькасна абмежаваны: толькі сем фразеалагізмаў зафіксавана з кампанентам *сто* (*абыходзіць за сто вёрст, на ўсе сто, сто рублёў нястачы, як на сто коней сеў* і інш.), па тры – з кампанентам *дваццаць* (*кругом сто дваццаць, не возьмеш за руб дваццаць, руб дваццаць*) і *сорак* (*сорак бочак арыштантаў, сорак патоў выйшла, сорак саракоў*), па два – з кампанентам *восьмы* (*восьмае пачуццё, восьмы чуд свету*) і *трыццаць* (*на ўсе трыццаць два зубы, трыццаць срэбранікаў*), па аднаму з кампанентам-лічэбнікам *шосты* (*шостае пачуццё*), *дзевяты* (*дзевяты вал*) і *тысяча* (*тысяча і адна ноч*).

У складзе фразеалагізмаў адны кампаненты-лічэбнікі суадносяцца паводле значэння з колькаснымі, і такіх найбольш (*на адзін зуб, у адзін мах, на два фронты, на чатыры вокі, за пяць пальцаў; на сямі вятрах*), менш – з парадкавымі (*з першых крокаў, у першых радах, як пятае кола ў возе, сёмая вада на кісялі*), амаль адзінкавыя са зборнымі (*на сваіх дваіх дабірацца, адпраўляцца, ісці; нос на траіх рос, аднаму дастаўся*). Адны лічбавыя кампаненты могуць быць прадстаўлены ўсімі тыпамі: *тры, трэці, трое* (*бачыць на тры сажні ў зямлю, з трэціх рук, за трох дурных*), ці з колькаснымі і

парадкавымі (*чорт не чорт і два не выходзіць і з другой оперы, выціскаць дзесяць патоў і за дзясятую гару*), ці толькі з колькасным (*сто бачак арыштантаў*) або толькі парадкавым (*восьмы цуд свету*).

У большасці фразеалагізмаў кампанент-лічэбнік паводле будовы просты, ці невытворны (*на два словы; ні ў пяць ні ў дзесяць, на сёмым небе*), у адзінкавых выпадках – састаўны (*кругом сто дваццаць, на трыццаць два зубы*), а часам лічэбнік выступае ў складзе складаных слоў (*двухаблічны Янус*).

Паводле колькасці выкарыстання ў складзе аднаго і таго ж фразеалагізма задзейнічаны, як правіла, адзін кампанент-лічэбнік, акрамя некалькіх з двума, напрыклад: *ні два ні паўтара, з пятага на дзясятае, тысяча і адна ноч*.

Як можна заўважыць, з ліку самых розных лічэбнікаў у фразеалогіі абраны пэўныя і найбольш частотна першыя з раду лікаў, што тлумачыцца іх існаваннем з глыбокай старажытнасці і ўлікам той адметнай ролі лікавых слоў, што нададзена чалавекам і ўласціва ім. Паняцце лічбы ўзнікла ў глыбокай старажытнасці і развівалася ў працэсе развіцця чалавецтва. Сфера дзейнасці чалавека пашыралася і, адпаведна, пашыралася кола выкарыстання лічбаў. Яны трапілі ў паўсядзённае жыццё людзей, у тым ліку – у маўленчую практыку. І сэнс лічэння не проста ў нумарацыі аб'ектаў – ён сягае глыбей і становіцца адным са спосабаў бачання чалавекам свету, сябе ў свеце. У выніку лікі ў многіх культурах і рэлігіях валодаюць асаблівай сімволікай, з дапамогай сімволікі лікаў людзі спрабуюць апісаць свет, яго падзел, адносіны паміж рознымі яго фрагментамі, а таксама асаблівы характар кожнага з сімвалаў.

Сэнны пры лічэнні кожны наступны лік набывае большую значнасць, але гэта не зусім так пры міфапэтычным разуменні лікаў і іх паслядоўнасці пры лічэнні, паколькі больш значным тут становіцца не наступны лік лікавага рада, а кожны папярэдні, і ў традыцыйнай культуры славянскіх народаў не ўсе лікі маюць аднолькавае зместавае напаяненне. Ёсць лікі асабліва пазначаны ўвагай народа, а ёсць і такія, што не пакінулі ў гісторыі нашай культуры выразны след. Менавіта гэта і звязана з уяўленнем пра кожны лік і ў пэўнай ступені тлумачыць частотнасць ці адзінкавасць іх ужывання. Гэты факт сведчыць аб тым, што кожны лік меў свой лёс, сваю культуралагічную сферу ўжывання, свой зямны або касмічны рытм запатрабаванасці. Тое, што, напрыклад, лікі *шэсць* або *восем* даволі рэдка фігуруюць у вядомых абрадавых кантэкстах, не сведчыць аб нейкім адмоўным стаўленні да іх з боку чалавека. Магчыма, лічба *сем* магла «прыглушыць» сваім высокім статусам лікі-суседзі, але не нейтралізавала іх цалкам. Лікі *шэсць* і *восем* былі спалучаны з тымі сферамі дзейнасці чалавека, якія засталіся таямніцай для недасведчаных (напрыклад, чорнай магіяй). Адсюль і такі нізкі колькасны паказчык гэтых лічбавых кампанентаў у фразеалогіі беларускай мовы.

Лічба-лексэма *нуль* скарыстана ў якасці кампанента і вобразаў сямі фразеалагізмаў і, паводле нададзенай ёй сімволікі, служыць для абазначэння абсалютнага пачатку ці канца якога-небудзь працэсу, справы (пачынаць з *нуля* 'з самага пачатку', *пад нуль* абстрыгаць, стрыгчы 'нагала, не пакідаючы валасоў'), выступае сімвалам абсалютнай адсутнасці (*зводзіць да нуля* 'пазбаўляць усякага значэння, сэнсу') ці чагосьці нязначнага, нікчэмнага (*абсалютны нуль* 'нікчэмны чалавек, зусім бескарысны ў якой-небудзь справе', *нуль без палачкі* 'нічога не значыць, нічога з сябе не ўяўляе', *нуль увагі* 'зусім не зважаць, абьякава адносіцца').

Семантыка лічбаў *адзін, два, тры* і *чатыры* цесна звязана з сімволікай паняццяў *няцотнасці* і *цотнасці*. Беларускі фалькларыст І. Крук падкрэслівае, што «цотная колькасць усцешвала душу прадказаннем, што на рабоце і ў вучобе вас чакае поспех, няцотная – была сведчаннем няўдачы, магчымай змены месца працы <.>. Цот – прадвесце спакою і добрага здароўя, няцот – знак магчымых сямейных спрэчак, ляянак і скасавання шлюбу» [3, с. 109–110]. Кожны з лічбавых кампанентаў у складзе

фразеалагізмаў захоўвае лікавае значэнне і асабліва сімвальнае значэнне, якім надзялілі іх нашы продкі, выконвае сваю функцыю, бо ў традыцыйнай культуры беларускага народа кожная лічба мела сакральны сэнс: семантыка лічбаў цесна звязана з сімволікай паняццяў дабро і зло, жыццё і смерць, няцотнасць і цотнасць, душа і цела чалавека, неба і зямля, зразумець якія бывае не так проста сучасным носьбітам беларускай мовы.

Лічбавы кампанент *адзін* у беларускіх фразеалагічных адзінках абазначае адзінства, цэнтр, пачатак, узор для падабенства, выяўляючы тым самым мінулыя ўяўленні аб гэтай лічбе (як *адзін* ‘без выключэння, поўнацю; абсалютна (усе)’, ‘дружна, аднадушна (рабіць што-н.)’ і ‘зусім аднолькавыя і добрыя ў якіх-н. адносінах’, *адзін пры адным* ‘вельмі блізка, густа, шчыльна (сядзець, стаяць, знаходзіцца і пад.)’, *адзін у адзін* ‘зусім аднолькавыя і добрыя паводле якіх-н. якасцей’, *адзіным фронтам* ‘вельмі дружна, згуртавана (дзеінічаць, выступаць і пад.)’ і інш.

Лічба *два* ў беларускай фразеалогіі сімвалізуе парнасць, адсутнасць адзінства, раздвоенасць, супрацьстаянне, супярэчнасць: *на два франты* ‘ў двух розных напрамках (дзеінічаць)’, *на два канцы* ‘вялікая, падзеленая капітальнай сцяной на дзве часткі, пяцісценка’, *у два канцы* ‘туды і назад (ехаць, ісці, заплаціць, браць білет і пад.)’ і інш.). У традыцыйнай культуры беларусаў адлюстравалася найстаражытнейшая агульначалавечая з’ява – двое, пара, што важна было для прадаўжэння людскога роду (*два боты пара* ‘абсалютна аднолькавыя, адзін не лепшы за другога’), і гэтая лічба паводле асацыяцыі звязваецца з негатывым: канфліктнасць, стан цяжкасці ў выбары і інш. (*бабка надвое варажыла*). У Піфагора лічба *два* – дыяда, якая сімвалізуе раздзеленую зямную сутнасць, а таксама смерць, яднанне, грэх (*ці грэх ці два* ‘паспрабуем, трэба рызыкнуць (адважыцца зрабіць што-н. пасля разваг, нерашучасці)’).

Лік *тры* скарыстоўваецца ў фразеалогіі найбольш для выражэння інтэнсіўнасці праяўлення чаго-небудзь, выражэння ўзрастання ступені якасці (*у тры пагібелі, у тры ручаі, у тры столкі, у тры шыі, луціць тры скуры, гнуць у тры пагібелі*). Гэта лічба лічыцца вельмі значнай, дзякуючы сувязі з указаннем на Святую Троіцу (*тры чвэрці да смерці, блудзіць у трох соснах, за трох дурных, да трох не гавары*).

З глыбокай старажытнасці лік *чатыры* адлюстроўвае статычную цэласнасць, ідэальна ўстойлівую структуру, такую як *чатыры бакі свету, чатыры пары года, чатыры канечнасці жывёл* і інш. Менавіта гэта і было асновай для скарыстання і адбору лікавага кампанента *чатыры* пры ўтварэнні фразеалагізмаў. Міфапаэтычнае ўяўленне пра лік *чатыры* вызначае выбар гэтага кампанента для фразеалагізма з *усіх чатырох* для перадачы хуткасці руху, абраўшы правобраз бегу жывёл увогуле ці каня як свойскай жывёлы для беларуса. Лікавы кампанент фразеалагізма ў *чатырох сценах* у пэўнай ступені захоўвае сваё лікавае значэнне, а разам з лексемай-кампанентам *сцяна* выступае ў якасці эталона абмежаванай прасторы (чатыры пары года – гэта гадавы цыкл, чатыры бакі свету – сусвет) ці *на ўсе чатыры бакі / стараны* ісці, адпусаць ‘у любое месца, абывуды, куды захацацца’ і інш.

Свая сімволіка ляжыць у аснове адбору лічбы *пяць*, якая абрана кампанентам фразеалагізмаў беларускай літаратурнай мовы, што звязваецца з пяццю органамі пачуццяў чалавека, з пяццю пальцамі на руцэ і інш. А рукі – асноўны сродак выканання работы, якая ў мінулым была ў асноўным ручной. Гэта дае падставы меркаваць пра сувязь паміж вытокамі наймення і высокай ацэнкай выдатнага работніка, умельца (фразеалагізмы *залатыя рукі* ‘хто-небудзь вельмі ўмелы і здольны ў сваёй справе чалавек’, *на ўсе рукі майстар, мастак, спецыяліст* ‘выключны, здольны на вельмі многае, здатны да ўсяго’ і інш.) і вытокамі наймення і ацэнкі ўзроўню ведаў, вынікаў вучобы як аднаго з абстрактных паняццяў, што вобразна называе і становіцца ацэньвае фразеалагізм ведаць (вывучаць) *як свае пяць пальцаў* ‘вельмі добра, грунтоўна, да дробязей’, які абавязаны сваім узнікненнем фразеалагізацыі параўнальнага звароту і набыў статус

фразеалагізма-эталона самай высокай ацэнкі ведаў, здольнасцей чалавека, альбо *за пяць пальцаў* не купіш, не дастанеш 'без грошай, пры безграшоўі', які перадае стэрэатыпнае ўяўленне пра адсутнасць грошай для куплі чаго-небудзь.

Адбор лічбы *сем* як кампанента фразеалогіі абумоўлены найперш яе сімволікай, паколькі ў многіх народаў лічба *сем* лічыцца лічбай дасканаласці. І гэта не без сувязі з уяўленнем у далёкім мінулым, у прыватнасці, у мусульман, пра *сем нябёсаў* над намі, з якіх менавіта на сёмым размешчаны рай. Вось чаму фразеалагізм *на сёмым небе* выяўляе старажытнае ўяўленне пра свет, яго ўпарадкаванне праз супрацьлегласць зямлі і неба, дзе неба – гэта далёкая прастора, дзе размешчаны душы памерлых, дзе яны акружаюць Госпада. Гэты фразеалагізм перадае найвышэйшую ступень стану шчасця, радасці, узнёслага настрою чалавека. А фразеалагізмы *сем патоў сагнаць* 'знясіліцца, стаміцца' ці *сем патоў выліць* 'вельмі стаміцца, знясіліцца' і 'затраціць многа сіл, напружання' служаць для перадачы стэрэатыпнага ўяўлення пра вышэйшую ступень затрачаных сіл пры выкананні якой-небудзь працы, а фразеалагізм *да сёмага (дзясятага) поту* 'да поўнай знямогі, стомы (рабіць, працаваць і пад.; праца, працавік і пад.)', дзякуючы сімволіцы лічбы *сем* як эталона мяжы службыць выражэнню абагуленага паняцця мноства і выступае эталонам крайняй ступені стомленасці.

Астатнія лічбавыя кампаненты не выконваюць такой значнай ролі і не маюць такой сістэмы сімволікі, як названыя вышэй, што і паслужыла іх адбору і ўжыванню пры ўтварэнні фразеалагізмаў, роля якіх характарызаваць, ацэньваць чалавека, яго дзейнасць, усё, што акружае яго, і даводзіць скрытую інфармацыю, што схавана часцей за ўсё за адабранымі кампанентамі і створанымі з імі вобразамі.

Такім чынам, першыя лічбы ад нуля да сямі можна лічыць найбольш частотнымі ў якасці кампанентаў фразеалагізмаў, бо за імі замацавана з глыбокай старажытнасці аб'ёмная культурная інфармацыя. Гэта тлумачаць факт перавагі простых лічэбнікаў у складзе фразеалагізмаў. Адметнасцю лікавых кампанентаў у складзе фразеалагізмаў можна лічыць захаванасць у большасці выпадкаў лікавага значэння. Але іх частотнасць у фразеалогіі абумоўлена найбольшай значнасцю іх паводле дадатковага культурнага зместу, нададзенай ім шырокай сімволікі ў далёкім мінулым, што і паслужыла іх выкарыстанню ў фразеалогіі, а ў выніку месца і ролі ў фразеалогіі як не толькі для ўтварэння адзінак мовы, але і адзінак культуры народа.

Літаратура

- 1 Ковшова, М. Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии. Коды культуры / М. Л. Ковшова. – Москва : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2012. – 456 с.
- 2 Ляшчынская, В. А. Ідыяматыка беларускай мовы ў лінгвакультуралагічным асвятленні / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2019. – 250.
- 3 Крук, Я. Сімволіка беларускай народнай культуры / Я. Крук. – Мінск : Ураджай, 2000. – 350 с.

УДК 811.161.3'42'38:821.161.3-4

Ю. А. Арэшка

СТЫЛІСТЫЧНАЯ РОЛЯ ПАРАЎНАННЯ Ў ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ ТЭКСТАХ

У артыкуле на матэрыяле публіцыстычных твораў С. Грахоўскага і Н. Гілевіча аналізуецца параўнанні як найбольш пашыраны сродак выяўленчай выразнасці публіцыстычнага дыскурсу. Пры апісанні параўнанняў даецца іх класіфікацыя з пункту